

BUCOVINA ȘI BUCOVINENII ÎN CUVÂNT ȘI IMAGINE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA*

OVIDIU BĂȚĂ

Die Bukowina und die Bukowiner in Wort und Bild am Ende des 19. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)**

Am Ende des 19. Jahrhunderts sind zwei Werke über die Bukowina in Wien und Czernowitz erschienen: der 20. Band – *Bukowina* – der Enzyklopädie *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* und *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde*. Durch Texte und Bilder, die bekannten, Wissenschaftlern, Schriftstellern, und Malern der damaligen Zeit gehörten, wurden sehr viele Informationen dem Publikum angeboten, die eine bessere Kenntnis der Geschichte der Provinz und deren Einwohner, Gebräuche, Kultur, wirtschaftlichen Lage usw. ermöglichten.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Prinz Rudolf, Monarchie, Bukowina, Enzyklopädie, Wort, Bild, Bevölkerung, Karte.

La sfârșitul secolului al XIX-lea au apărut două lucrări ample referitoare la Bucovina: în cadrul enciclopediei *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* [Monarhia Austro-Ungară în cuvânt și imagine], volumul *Bukowina*, și *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde verfaßt anlässlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen Apostolischen Majestät, unseres allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn durch die k. k. Gendarmerie des Landes-Gendarmerie-Commandos No. 13*, [Bucovina. O istorie generală locală întocmită cu prilejul aniversării a

* Comunicarea, însoțită de prezentare PowerPoint, a fost susținută în cadrul Conferinței Științifice Internaționale „Bucovina și bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiție și modernitate”, cea de a XIX-a sesiune anuală de referate și comunicări științifice a Institutului „Bucovina” al Academiei Române, închinată *Centenarului nașterii academicianului Radu Grigorovici*, Rădăuți, 10–11 noiembrie 2011.

** Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

50 de ani de guvernare glorioasă a Majestății Sale apostolice cezaro-crăiești, împăratul nostru cel preamilos și comandant militar suprem, de către Comandamentul de Jandarmi al Țării nr. 13], Czernowitz, Commissionsverlag der k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1899, Druck von F. A. Brockhaus in Leipzig.

În anul 1883, la inițiativa prințului Rudolf de Austria (1858–1889), a luat naștere un proiect de anvergură, cunoscut și sub numele de *Kronprinzenwerk* (Opera prințului moștenitor), proiect apreciat, la timpul respectiv, ca cea mai amplă muncă de publicare desfășurată vreodată de Curtea Imperială și de Imprimeriile Statului.

Monumentala lucrare s-a dorit a fi un compendiu al Imperiului Habsburgic, un proiect de pace îndreptat împotriva tuturor forțelor separatiste, care să asigure un mesaj de reconciliere, de cunoaștere și de consolidare a solidarității în Monarhia Dunăreană. Proiectul enciclopedic urma să aibă studii regionale cuprinzătoare ale întregii Monarhii, cu toate ținuturile și popoarele Coroanei.

Între 1 decembrie 1885 și 1 iunie 1902 au apărut, sub titlul general *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Word und Bild*, 24 de volume în care, sub mottoul *Viribus unitis (Mit vereinten Kräften)*, prestigioși oameni de știință, scriitori și ilustratori ai timpului au portretizat țări și popoare, peisaje și regiuni ale Monarhiei Austro-Ungare în cuvinte și imagini.

În funcție de structura dualistă a Monarhiei, au fost două redacții separate, paralele, care se adresau, în primul rând, la o audiență urbană din clasa de mijloc. Lucrarea a fost editată în versiune germană și maghiară – *Az Osztrák-magyar monarchia irásban és képen*.

Enciclopedia cuprinde 587 de articole scrise de 432 de autori, însumând 12 596 de pagini, cu 4 529 de lucrări grafice – inclusiv 18 imagini color (cromozincografii) – semnate de 264 de artiști din toate țările Coroanei.

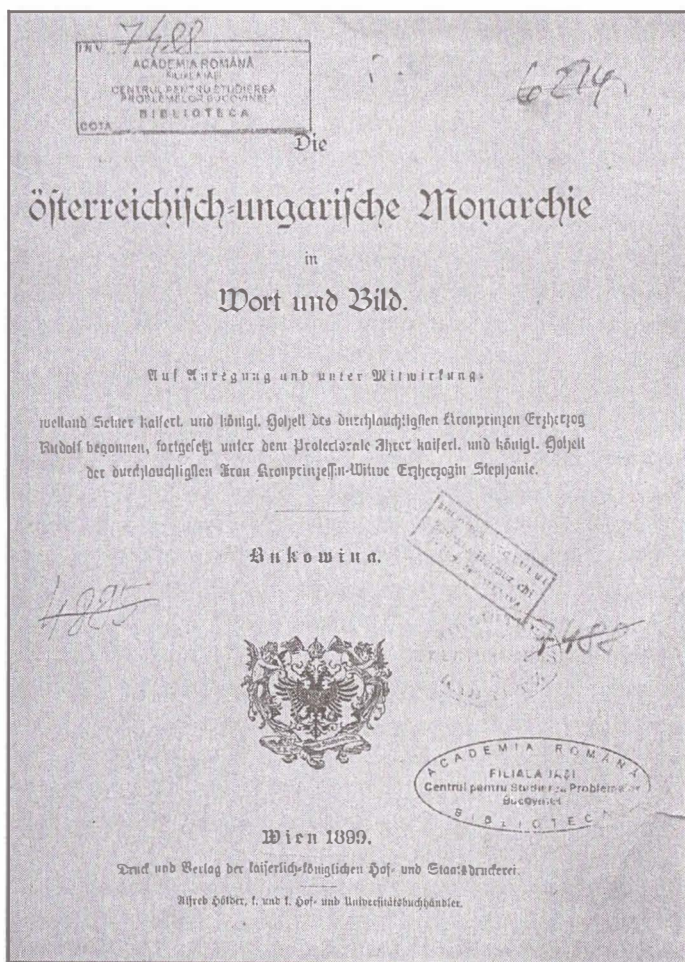
Volumele sunt legate în coperti pânzate, pe care sunt imprimate adânc, încadrate în ornamente florale și însemne heraldice, litere aurite care formează titlul. Au fost trei variante de copertă: o variantă de lux, în roșu, cu tipăritură în aur; o variantă în brun; o variantă populară în gri-verde deschis.

În Biblioteca Institutului „Bucovina” se găsesc 19 volume dintre cele 24 ale enciclopediei: *Wien und Niederösterreich*, 1. Abth. *Wien* (1886); *Übersichtsband*, 1. Abth. *Natur-geschichtlichen Theil* (1887); *Ungarn*, Band 1 (1888), Band 3 (1893), Band 4 (1896), Band 5/1. Abth. (1898), Band 5/2. Abth. (1900), Band 6 (1902); *Oberösterreich und Salzburg* (1889); *Steiermark* (1890); *Kärnten und Krain* (1891); *Das Küstenland* (1891); *Dalmatien* (1892); *Tirol und Vorarlberg* (1893); *Böhmen*, Band 1 (1894), Band 2 (1896); *Mähren und Schlesien* (1897); *Galizien* (1898); *Bukowina* (1899).

Lucrările pregătitoare pentru editarea celui de al 20-lea volum al enciclopediei, *Bukowina*, au început în 1893 și au durat șase ani până la finalizare. Volumul, publicat și tipărit de Curtea Imperială și Reșală și de Imprimeriile Statului, a apărut

Încă de la bun început, prințul Rudolf a stabilit ca pentru texte și ilustrații să fie aleși autori „autohtoni”. Această intenție de a coopta în colectivul de autori colaboratori și artiști locali a fost folosită ca argument în cadrul redacției de la Viena. Ca exemplu, preotul și autorul Ioan Sbiera a pledat în favoarea artistului cernăuțean Eugen Maximovici. Sbiera aprecia că era în firea lucrurilor ca imaginile propuse să fie realizate de un artist local, care a trăit personal scene din viața spirituală a românilor din Bucovina, le cunoștea cel mai bine și le putea reda cu cea mai mare acuratețe, din perspectivă proprie.

Volumul *Bukowina* oferea un bogat și interesant material informativ care permitea, la nivel de Imperiu, cunoașterea geografiei și istoriei provinciei, a locuitorilor – cu capitole distincte pentru fiecare dintre etniile conlocuitoare –, a obiceiurilor, culturii, activităților economice.

Articolele din volumul *Bukowina* sunt semnate de 21 de autori.

Landschaftliche Schilderung [Descrierea geografică a țării], de Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe (p. 3–48)

Vorgeschichte [Preistorie], de Josef Szombathy (p. 49–56)

Landesgeschichte [Istoria țării]:

Vor der Vereinigung bis 1775 [Înainte de anexare, până la 1775], de Demetrius/Dimitrie Onciul (p. 57–115)

Die Besitzergreifung [Anexarea], de Johann Polek (p. 116–126)

Landesgeschichte. Seit der Besitzergreifung [Istoria țării. După anexare], de Ferdinand Ziegler von Blumenthal (p. 127–154)

Der griechisch-orientalische Religionsfond [Fondul Religionar greco-oriental], de Isidor Ritter von Onciul (p. 155–174)

Volkskunde [Etnografie]:

Die physische Beschaffenheit der Bevölkerung [Caracteristicile fizice ale populației], de Basil Kluczenko (p. 175–190)

Die Rumänen [Românii], de Johann/Ion Sbiera și Simeon Florea Marian (p. 191–227)

Die Ruthenen [Rutenii], de Alexander Manastyrski (p. 228–270)

Die Huzulen [Huțulii], de Raimund Fr. Kaindl (p. 271–281)

Die Lipowaner [Lipovenii], de Dimitrie Dan (p. 282–294)

Die Deutschen [Germanii], de Johann Polek (p. 295–305)

Die Polen [Polonii], de Raimund Friedrich Kaindl (p. 306–313)

Die Ungarn und die Slovaken [Maghiarii și slovacii], de Johann Polek (p. 314–319)

Die Armenier [Armenii], de Dimitrie Dan (p. 320–329)

Die Zigeuner [Țigani], de Dimitrie Dan (p. 330–337)

Ortsanlage und Wohnungen [Așezări și locuințe], de Karl A. Romstorfer (p. 338–352)

Die Hausindustrie [Industria casnică], de Erich Kolbenheyer (p. 353–362)

Musik [Muzica], de Isidor Worobkiewici (p. 363–375)

Literatur [Literatura]:

Die rumänische Literatur und Sprache [Limba și literatura română], de Johann Sbiera (p. 376–392)

Die ruthenische Sprache und Literatur [Limba și literatura ruteană], de Emil Kałużniacki (p. 393–404)

Die deutsche Literatur [Literatura germană], de Rudolf Wolkan (p. 405–408)

Bildende (p. 409–458)

Volkswirtschaftliches Leben [Viața economică]:

Landwirtschaft und Viehzucht [Agricultura și creșterea animalelor], de Anton Zachar (p. 459–484)

Forstwirtschaft [Silvicultură], de Vincenz Eckl (p. 485–501)

Bergbau und Hüttenwesen [Minerit și metalurgie], de Friedrich Kleinwächter (p. 502–514)

Gewerbe, Industrie und Handel [Producția meșteșugărească, industrie, comerț și transport], de Hubert Wiglitzky (p. 515–532)

Partea centrală a lucrării, circa 200 de pagini, o constituie articolele etnografice despre Bucovina. Fiecare dintre aceste descrieri se axează pe prezentarea particularităților și obiceiurilor fiecărui grup etnic, a activităților cu semnificații simbolice, a superstițiilor, ritualurilor, portului popular, arhitectura caselor, ocupațiile, structura calendarului, a sărbătorilor etc.

Mărturii deosebit de prețioase sunt ilustrațiile – xilografuri, gravuri, desene în peniță și o cromozincografie – care însoțesc articolele, ilustrații realizate de artiști cunoscuți ai timpului, printre care pictori, gravori și desenatori oficiali ai Casei de Habsburg.

Toate articolele sunt însoțite de ilustrații care prezintă portrete ale unor reprezentanți exemplari din fiecare grup etnic și scene din viața de zi cu zi – individual sau în grup – a locuitorilor sau reflectă importanța moștenire culturală, arta și arhitectura.

Colaborarea dintre autorii de texte și ilustratori s-a manifestat în mod diferit. Au existat, în unele cazuri, de exemplu, între Hugo Charlemont și Ion Sbiera sau Julius Zuber și Dimitrie Dan, un contact strâns și de cooperare permanentă, în sensul în care autorul și ilustratorul călătoreau împreună în zonele descrise și alegeau, în corespondență cu redacția de la Viena, imaginile necesare textelor. Alți autori, precum R. F. Kaindl, solicitau imaginile abia după ce terminau textul, pentru a verifica corectitudinea lor din punct de vedere etnografic.

Cei 10 autori ai ilustrațiilor sunt: Zygmunt Ajdukiewicz (1861–1917), Hermann Bar, Rudolf Bernt (1844–1914), Hugo Charlemont (1850–1939), Theodor Freiherr von Ehrmanns (1846–1923), Wilhelm Hecht (1843–1920), Eugen Maximowicz (1863–1922) – fost profesor de desen și caligrafie la Gimnaziul Inferior de Stat din Rădăuți (1883–1894) –, Robert Russ (1847–1922), Friedrich von Schiller, Karl Ritter von Siegl (1842–1900), Julius Zuber (1861–1910).

Imaginile sunt din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Siret, Vatra Dornei, Cacica, Valea Putnei, Pojorâta, Iacobeni, Cârlibaba, Poiana Stampei. Sunt prezentate biserici și mănăstiri, târguri, iarmaroace, plute, exploatări și trenuri forestiere, exploatări miniere, portrete ale reprezentanților fiecărui grup etnic, scene de grup, locuințe, îndeletniciri etc.

Atât proiectul în sine, cât și executarea lui, ca demers ambițios și avansat pentru acea pe

bine conturat.

Dincolo de semnul de întrebare ridicat cu privire la tabloul armonios și depolitizat al unei culturi populare de la periferia Monarhiei, lucrarea în sine oferă o imagine a „prezentului” de atunci, imagine preluată și în organizarea expozițiilor – comerciale, naționale, mondiale – în care era reprezentată Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe teritoriul Austro-Ungariei.

Cea de a doua lucrare, *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde...*, se deschide cu un *Vorwort* [Cuvânt înainte], semnat de locotenent-colonelul c. c. Georg von Catargi, comandantul Jandarmeriei Țării.

Baza lucrării a constituit-o datele primite de la fiecare post de jandarmi care a primit și completat un chestionar structurat pe domenii, materialul fiind ulterior verificat, ordonat și prelucrat de ofițeri. Datele au fost completate conform literaturii de specialitate existente atunci – capitolele despre raporturile etnografice și evoluția lor istorică – sau, în parte, și pe observații personale – climă, geologie, faună și vegetație. Proiectarea și realizarea hărților și diagramelor, precum și a ilustrațiilor, a fost făcută tot pe baza datelor prelucrate de ofițeri, iar materialul statistic a fost alcătuit pe baza celor mai noi și mai sigure surse.

Lucrarea, de format mare, are 344 de pagini cu capitole referitoare la: *Allgemeine Uebersicht* [Prezentare generală], p. 3–5; *Bodenplastik* [Morfologie], p. 9–35; *Geologischer Bau* [Alcătuirea geologică], p. 37–49; *Gewässer* [Hidrografia], p. 51–65; *Klima* [Clima], p. 67–80; *Pflanzenwelt* [Flora], p. 81–96; *Thierwelt* [Fauna], p. 97–111; *Bevölkerung* [Populația], p. 113–190; *Topographische Beschreibung der Siedelungen* [Descrierea topografică a așezărilor], p. 191–246; *Geschichte* [Istorie], p. 247–320; *Culturelle Verhältnisse* [Relații culturale], p. 321–344, cu 30 de ilustrații grafice în text (autor Ladislaus Żurkowski) și 20 de planșe cu hărți color (autor Eduard Fischer).

Ca autori ai textelor sunt trecuți aceiași Eduard Fischer și Ladislaus Żurkowski, ambii locotenenți-majori de jandarmerie.

De interes sunt hărțile care prezintă Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea – *Lage und Grenzen des Herzogthums Bukowina* [Locul și granițele Ducatului Bucovina]; *Tektonische Karte der Bukowinaer Karpathen* [Harta tectonică a Carpaților Bucovinei]; *Höhenschichtenkarte* [Harta înălțimilor]; *Orographische Uebersichtskarte* [Harta orografică generală]; *Geologische Uebersichtskarte* [Harta geologică generală]; *Die Erzlagerstätten der südlichen Bukowina* [Zăcămintele de minerale din sudul Bucovinei]; *Hydrographisches Tableau* [Tablou hidrografic]; *Gang der Temperatur in Czernowitz und Dorna-Watra* [Variația temperaturii în Cernăuți și Vatra Dornei]; *Isothermen- und Wärmekarte* [Harta izotermelor și a temperaturilor pozitive]; *Regen- und Windkarte* [Harta precipitațiilor și a vântului]; *Schneedecke und Hagel*; [Harta căderilor de zăpadă și de grindină]; *Florenkarte* [Harta florei]; *Waldkarte* [Harta pădurilor]; *Thierverbreitung* [Răspândirea animalelor]; *Bevölkerungsdichtigkeit* [Densitatea populației]; *Sprachen- und Nationalitätenkarte* [Harta lingvistică și a naționalităților]; *Religionskarte* [Harta religiilor]; *Volksbewegung und sanitäre Verhältnisse* [Harta mișcărilor demografice și a condițiilor sanitare]; *Historische Karte* [Harta istorică]; *Vergleichende Grössen der politischen Bezirke nach dem Areale* [Valori comparative privind regiunile politico-administrative după suprafață]; *vergleichende Grössen nach der Bevölkerungsanzahl und den Umgangs-Sprachen* [Valori comparative privind numărul de locuitori și limbile de conversație]; *vergleichende Längen der Eisenbahnen, Telegraphen-Linien, Strassen und Wasserstrassen* [Valori comparative privind lungimea căilor ferate, a liniilor de telegraf, a liniilor de transport pe uscat și pe apă]; *Volksbildungskarte* [Harta instituțiilor publice de educație]; *Verkehrskarte* [Harta rutieră]; *Landwirthschaftliche Karte* [Harta terenurilor agricole]; *Politische Eintheilung* [Împărțirea politico-administrativă].